folklor/edebiyat, cilt:21, sayı:83, 2015/3

Zaman Kavramına Kuramsal Yaklaşımlar ve İnternet'te Şimdiki Zaman Olgusu[1]

Nergiz Karadaş[2]

Bireylerin yaşantısında zaman, ana rahminde ceninin oluşumundan itibaren önemli bir unsurdur. Zaman kavramının bireyin yaşamındaki bu önemi, insanlık tarihinde fizikten felsefeye, psikolojiden, sosyolojiye kadar birçok düşün ve bilim insanının bu konuda çalışma yapmasına ve farklı bakış açılarıyla insan ve zaman kavramları üzerine kuramlar üretmelerine neden olmuştur. Zaman kavramından yola çıkan farklı yaklaşımlar ve karşıt kuramların tartışması her teknolojiyle birlikte zenginleşerek süregelmektedir. Bu çalışma zaman kavramıyla kitle iletişim araçları arasındaki ilişkiyi, özelikle de İnternet'te deneyimlenen şimdiki zaman olgu üzerinden literatür değerlendirmesiyle ele almayı amaçlamaktadır.

Zaman Kavramına Kuramsal Yaklaşımlar

Zaman konusunda görüş belirten ilk düşünürlerden birisi olan Platon'a göre, zihnin var olanları bir bütün olarak, birdenbire kavrayamamasının sonucu olarak değişmez ve zaman dışı olan zaman yetkin idealar dünyasının yetkinlikten yoksun bir taklididir (Cevizci, 1999, s. 943). Tarihsel süreç içerisinde zaman kavramı konusunda çalışmalarda bulunan ilk isimlerden bir diğeri de Aristoteles'tir (MÖ 384-322). *Fizik* adlı eserinde "zaman var mıdır, eğer var ise onun doğası nasıldır?" sorusundan yola çıkan Aristoteles'e göre zaman, ya yoktur ya da kaygan ele avuca gelmez bir şeydir. Buna göre zamanın bir parçası var olmuştur, ama artık yoktur, öteki parçası ise henüz yoktur, ancak var olacaktır. Hem sınırsız zaman, hem de ele alınan zaman bu parçalardan oluşmaktadır. Bu nedenle de var olmayanlardan oluşan bir şey varlıktan pay alamaz. Bununla birlikte par-

1 Bu çalışma ilk olarak 6-8 Kasım 2013 tarihleri arasında Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi'nde yapılan *II. Uluslararası İletişim Öğrencileri Sempozyumu*'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

2 Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi'nde araştırma görevlisidir.

çalanabilen her nesne, var olduğu sürece ya kimi parçaları ya da bütün parçaları vardır. Zaman ise, parçalanabilir olmasına karşın parçalarının biri olup bitmiş olacaktır, diğeri olacaktır. Yani hiçbiri yoktur. Bu nedenle *"şimdiki an"* zamanın bir parçası değildir, çünkü bütün parçalardan meydana gelmelidir, oysa zaman şimdiki an'lardan meydana gelmemiştir (Aristoteles, 1996, s.11).

Aristoteles harekete bağlı bir zaman tanımı yapmıştır. Ona göre zaman, önce ve sonraya göre devinimin sayısıdır. Bireyler, düşüncelerinde bir şey değişmediğinde ya da herhangi bir değişimi fark etmediklerinde zamanın da geçmediğini düşünmektedir. Dolayısıyla zamanın, devinimden bağımsız olarak kendi başına var olması mümkün değildir. Mutlak anlamda devinimin sayısı, belli bir devinimin değil, sürekli devinimin sayısına eşittir. Bununla birlikte eşzamanlı olarak başka bir nesne de devinebilir. Eşzamanlı gerçekleşen devinimlerde zaman da aynıdır. Eşit ve zamandaş nesnelerin sayısı her yerde aynı olduğundan devinimler değişik ve ayrı olsa da, zaman her yerde aynıdır. Sonuç olarak temel devinim çembersel bir yer değiştirme olduğundan, yer değiştirmeyle ölçülen zamanın da çembersel sürekli bir akışı vardır (Aristoteles, 1996, ss. 15-17, ss. 37-39).

Geçmiş ile gelecek zamanı bağlayan ve aynı zamanda onlarla sınır oluşturan şimdiki an, zamanın sürekliliği ve bağlantısıdır. Geçmiş ile geleceği ayırır gibi görünen şimdiki an, hep aynı mı kalır, yoksa hep değişik bir şey midir? Bunu belirlemek kolay değildir. Zamanın içinde hep değişik olan parçalar diğer bir parçayla eşzamanlı olarak var olmazsa ve "an" da daha önce var olmayan ya da ortadan yok olacak bir şey ise onlar birbiri ile zamandaş olmayacaktır. Bu nedenle nasıl bir nokta diğeriyle sürekli olamazsa "an"ların da birbirine eklenmesi mümkün değildir. Buna ek olarak, 'an'ın hep aynı kalması da mümkün değildir. Çünkü sonlu olup da parçalara ayrılabilen hiçbir nesne tek bir sınıra sahip değildir (Aristoteles, 1996, ss. 11-29).

Aristoteles'in harekete bağlı, döngüsel zaman anlayışından farklı olarak ünlü düşünür ve teolog Aurelius Augustinus, zamanın yaratıcısı olarak Tanrı'yı görmektedir. Augustinus, "zaman nedir?" sorusunu *"Bunu bana kimse sormasa bile biliyorum, ama biri sorarsa nasıl açıklayacağımı bilmiyorum. Ama kesin olarak söyleyebilirim ki, hiçbir şey geçmeseydi (zamanda), geçmiş zaman olmazdı; hiçbir şey olacak olmasaydı gelecek zaman olmazdı; hiçbir şey olmasaydı şimdiki zaman olmazdı"* (1997, s.255) sözleriyle yanıtlar. Augustinus, geçmiş zamanın artık olmadığı ve gelecek zamanın ise henüz olmadığı halde, nasıl var olabildiklerini sorgular. Şimdiki zamanın hep şimdide olduğu takdirde ebedi olacağı ve dolayısıyla 'zaman' olmaktan çıkacağı, geçmişe aktığında ise var olmayacağı paradoksu üzerinde duran Augustinus, şimdiki zamana var olmayı terk ettiği için gerçekten zaman diyebileceğimizi ileri sürer. Zamanın ölçüsünü geçmiş ve gelecek zamanla ilişkilendirerek uzun ve kısa zaman olarak ele aldığımıza değinen düşünür, henüz var olmamış ya da artık var olmayan bu zamanları uzun ya da kısa olarak nitelemenin anlamsız olduğunu belirtmektedir (1997, ss. 255-256).

Augustinus, şimdiki zamanın da uzun olamayacağını şu örnekle ifade etmektedir: Şimdiki yüzyıl uzun bir zaman mı? Yüzyıl şimdiki zaman olabilir mi? Yıllardan ilki geçmekteyse, o şimdiki zamandır. Kalan doksan dokuz yıl gelecek zamandır ve bu nedenle henüz yoklardır. İkinci yıla gelindiğinde, birinci yıl geçmiştir, ikinci yıl şimdiki zaman,

kalan doksan sekiz yıl ise gelecek zamandır. Geçmekte olan yıl içinde aynı süreç geçerlidir. Çünkü geçmekte olan yılın ilk ayı geçmekteyse diğerleri henüz yoktur. Aylardan geçmekte olan şimdiki zaman, ötekilerse ya geçmiş ya da gelecek zaman olurlar. Buna karşılık aslında geçmekte olanda şimdiki zaman olamaz. Çünkü ay kendi içerisinde yer alan otuz güne, yine bu günlerde, yirmi dört saate bölünecektir. Bu parçalardan geçmekte olan şimdi ise, geçen geçmiş, henüz var olmayan da gelecek olacaktır. Sonuç olarak, anlar en küçük parça artık hiçbir parçaya ayrılamayacak noktaya geldiğinde, o noktaya şimdiki zaman diyebiliriz. Bununla birlikte bu nokta, gelecekten geçmişe öyle çabuk geçer ki, bir süreç içinde yayılması imkânsızdır. Bu şimdiki zamanın hiçbir yayılımının olamayacağının, dolayısıyla da uzun bir zaman olamayacağının göstergesidir (1997, ss.256-257).

Geçmiş zaman artık olmadığı, gelecek zaman ise henüz olmadığı için yalnız akan eşdeğişle geçmekte olan şimdiki zamanı ölçebileceğimize vurgu yapan Augustinus, geçmiş zamanın varlığının, belleğimizde kalan, bazı olaylara ilişkin zihnimize işlenmiş imgelerin şimdiki zamanda söze dökülmesiyle anlaşılacağını ileri sürmektedir. Gelecek zamanın varlığını ise, gelecekteki olayların kendileri değil, olası nedenlerine ya da bu olayların varlıklarını belirten işaretlere göre şimdiki zamanda bilinebilmelerinden anlayabilmekteyiz. Augustinus, ancak ruhunda ölçebildiğini öne sürdüğü zamanı üçe ayırır: Geçmiştekilere ilişkin şimdiki zaman, şimdikilere ilişkin şimdiki zaman ve gelecektekilere ilişkin şimdiki zaman. Bu üç zaman sadece zihindedir. Geçmiştekilere ilişkin şimdiki zaman bellek, şimdikilere ilişkin şimdiki zaman sezgi, gelecektekilere ilişkin şimdiki zaman ise beklenti olarak vardır (Augustinus, 1997, s.258-261).

Varoluşçu felsefenin önde gelen isimlerinden Heidegger ise, fizikteki zamanın belirleyici kavrayışının ölçme niteliği taşıdığına değinir ve öznel zamana vurgu yapar. Ölçme, her hangi bir şeyin ne zaman ve/veya ne kadar zamanda olduğunu ya da olacağını bildirir. Çevrimsel yinelenme içerisinde, bir saat zamanı gösterir ve saatin gösterdiği bu yinelenen eşit süreleri bölümlenmesi eşit birimlere dayanır. Heidegger'e göre tek biçimli ve bağdaşık olan zaman, iki değişik andan, üzerine öğrendiğimiz biri önce, diğeri sonra olacak şekilde içerisinde herhangi bir anın belirlenebildiği bir şeydir. Her "önce" ve "sonra" şimdi tarafından belirlense de "şimdi"nin kendisi keyfidir. Saatin belirlediği, şimdiki zamanda akan zamanın niceliği değil, "şimdi"nin şu ana özgü saptamasıdır (Heidegger, 1996, ss.65-67).

Kant ise, zamanın nesnel dünyadan kazanılmış bir şey olmadığını ve insanın nesnel dünyayı algılamasının temel şartı olduğunu dile getirir. Bu nedenle zaman öznel ve idealdir. Zamanı insanın bilincinde zaten var olduğunu ileri süren Kant, bireyin bilincinde var olan bu zaman sayesinde, sürekli olan zamanda eşzamanlılığı ya da ardı ardına gelmeyi ayırt edebileceğini belirtmektedir. Zaman sürekli olmasına rağmen, zaman sayesinde yalnızca ilişkiler düşünüldüğünden, diğer bir ifadeyle zaman öznel ve ideal olduğundan, basit parçalardan oluşmaz ve zamanda sürekliliğin temeli olarak bir bileşiklik söz konusudur. Bileşiklik zamandan bileşenleri kaldırıldığında, onda hiç bir şey kalmayacağından, zamanın her bir parçası yine zamandır. Buna karşılık, zamanın içinde en basit olarak var olan şey, yani *an* verilen iki *an* için bir sınır olduğundan zamanın tamamlayıcı bir kısmı değildir. İki sınır arasında da yine zaman vardır. Bu nedenle, verilen

an'ın dışında bir zamanın olması ve bu zamanın akışı sırasında diğer bir an'ın kendisini akışa hazırlaması gerekmektedir (Toprakkaya, 2007 ss. 35-37).

Bergson ise, zamanın bir noktadan diğerine doğru hareket eden kesintisiz, dinamik ve tekrar etmeyen bir şey olduğunu ileri sürmektedir. İki süre anlayışı olduğunu ifade eden Bergson'a göre, bunlardan birincisi, tamamıyla bireyin içindeki sezgi yoluyla elde edilen süre, ikincisi ise dış dünyanın yansıması olan yani araya "mekân fikri sokulan süre"dir. Bergson, bu nedenle süreyi mekândan tamamen bağımsız olarak ele almaktadır. Bergson, saatin sadece mekândaki zamanı yani o anı ölçtüğünü ifade etmektedir. Ölçülen o ana geçmişten hiç bir şey kalmamıştır. Bergson'a göre gerçek süre içsel hayatımızdır ve benin kendini yaşamaya bıraktığı bilinç durumlarının ardışık dizilişlerinin oluşturduğu biçimdir. Bütün değişmeler ve gelişmeler bir "süre" içinde gerçekleşir. Süreyi yaşayabilmemizin koşulu ise bellektir. Bellek, geçmişi, depolama-biriktirme gibi saklama aygıtı değildir; bellek geçmişin şimdi içindeki sanal birlikteliğidir. İçsel zamanda geçmiş zaman şimdiki zamanla iç içedir. Bu sayede insanlar şimdiki zamanla geçmişi aynı anda algılayabilmektedirler. Diğer bir ifade ile kronolojik yapı bozulmaktadır. Geçmiş, şimdiki zamana eklenmeseydi sadece şimdi olacağından süre var olmayacaktı. Sürenin var olması, şuurun geçmişi şimdiye eklemesiyle mümkün olmaktadır. Bu da sürenin bireye, onun yaşantısına ve deneyimlerine bağlı olduğunu göstermektedir (Sofuoğlu, 2004, ss. 106-107).

Zaman *mutlak zaman* ve göreli *zaman* anlayışı olarak da ele alınmaktadır. Mutlak zaman görüşünde Newton, mutlak ve evrensel zamanın matematiksel olduğunu ve özünün dışsal bir öğeye bağımlı olmadan düzenli bir şekilde aktığını ifade etmektedir. Newton'un yaklaşımına göre, bireyler kendi ruhsal durumlarına göre zamanın akışını farklı hissedebilirler, ancak zaman aslında hep aynıdır. Bu nedenle *saat* zamanın bireysel algılamalardan bağımsız, nesnel olarak kaydedilmesini sağlamak içindir. Mutlak zaman anlayışı; zamanı, şimdinin asıl gerçeklikte geçen zaman olduğuna ve evrenin her yerinde aynı olduğuna vurgu yapmakta, geçmişin tarihe gömülen silik anılardan oluştuğunu, geleceğin ise henüz belirmemiş olduğunu ileri sürmektedir (Davies, 2003, ss. 17-18).

Newton'un "gerçekçi" zaman anlayışına muhalif olan "Uzlaşımcılar" ekolünün temsilcilerinden Poincaré (1854-1912) hakiki bir zamanın varlığından söz edilemeyeceğini bu nedenle zamanı ölçmenin tek ve en doğru yolunun bulunmadığını öne sürmektedir. Zamanın ölçülmesinde genel kabul gören yol daha kullanışlı olandır. Bu nedenle de hangi zaman ölçüsünün kullanılacağı uzlaşma meselesidir. Poincaré, Newton'un teorisini görelilik kuramının ortaya atılmasına kadar hareket halindeki maddeye ilişkin en basit dolayısıyla en kullanışlı teori olarak değerlendirmiştir (Callender ve Edney, 2011, ss. 28-29).

Einstein izafiyet teorisi çerçevesinde evrensel bir zamandan söz etmenin mümkün olmadığını, başka herhangi bir şeyin türevleri olmayan, bununla birlikte kendi özlerinde belirli varoluşlara sahip olan zaman ve uzayın bükülebilir olduklarını ileri sürmektedir. Einstein'a göre uzay ve zaman noktaları uzaysal koordinatlarına ek olarak, ayrı bir 'şimdiler' çokluğu ile belirlenirler. Bu belirlenen 'şimdiler' tikel-göreli 'şimdiler'dir. Zamanın nesnel algılamasından bahsetmek mümkün değildir. Nesnel zamanın yerine geçen göreli zaman ölçümünde 'şimdi' sonsuz küçüklükteki ayrımları olan parçalara ayrılır ve

böylece sonsuz bir şimdiler çoklusu üretilir. Bu göreli şimdiler her bir uzay noktasına bir değer olarak verilir. Şimdi ve birim ölçülemez, eş zamanlılık ve/veya eşit zamanlılık görgül yöntemlerle ancak yaklaşık olarak ölçülebilir. Bunun yanı sıra, iki olay arasındaki zamanın algılanışı ise, gözlemcinin hareketine bağlı olarak değişmektedir (Einstein, 1997, ss. 168-173).

Normal konuşma biçiminde göreli ya da göreli olmayan zamana denk gelen "Kipli" ve "Kipsiz" zaman teorilerinden bahsetmek mümkündür. Aristoteles, Augustinus ve dönemin diğer düşünürlerinin ele aldığı bu ayrım 20.yüzyılın başlarında is McToggart, Russell ve Broad gibi düşünürler arasında yapılan tartışmalarla modern döneme taşınmıştır. "Kipli Zaman Teorisi" insanın sezgisel zaman algısına en yakın teoridir. Bu teoriye göre zaman; akan, dinamik bir şeydir. Geleceğin gerçek dışı ve henüz kararlaştırılmamış, bu nedenle olasılıklarla dolu olarak değerlendirildiği bu teoride geçmiş belirlenmiştir, şimdiki zaman ise geçmişle geleceğin buluştuğu anlık noktadır. Bu anlayışa göre geçmiş olup bittiği için değiştirilemez, gelecek ise açıktır ve bu nedenle olasılıklar dâhilinde değiştirilebilir. Bu teoriye ilişkin farklı versiyonlar vardır. Bunlardan Broad ve Prior'la bağdaştırılmış şimdicilik versiyonuna göre, geçmiş ve gelecek gerçek zaman olarak değerlendirilmez, sadece şimdiki zamanı gerçek olarak ele almak mümkündür. Bu teorinin bir başka versiyonunda ise geçmiş, şimdi ve gelecek zaman gerçek olarak değerlendirilirken şimdiki zamanın bir şekilde hareket ettiği ileri sürülmüştür. Bütün değişkenlerin ortak yanı şimdiki zamanın göreli olmayan bir şekilde değişmesidir. "Kipsiz Zaman Teorisi" (statik ya da blok evren teorisi) ise zamanı uzay gibi değerlendirir ve dördüncü boyut olarak ele alır. Kipsiz zaman teorisinde geçmiş, şimdi ve gelecek zaman vardır. Bununla birlikte, geçmiş ve gelecek şimdi var olarak değerlendirilmemelidir. Ancak bu şimdiyi ayrıcalıklı kılmaz. Şimdi yalnızca "şimdi" kelimesinin söylendiği 'an'a karşılık gelir. Bu nedenle geçmiş, şimdi ve gelecekte, uzay ve zaman içerisinde nerede bulunduğumuz görelidir. Kipsiz zaman teorisinde hareket ve değişim söz konusu değildir, dört boyutlu nesneler arasındaki zamansal ilişkiler sabitlenmiştir (Callender ve Edney, 2011, ss. 33-45). Bu bağlamda sanatsal üretimde ve kitle iletişim araçlarında da zaman algısı çeşitli dönüşümler ve farklılıklar göstermektedir. Kuramsal olarak ele alınan bu farklılıklar ve dönüşümler zamana ve dolayısıyla şimdiki zaman algısına ilişkin farklı yansımaları da beraberinde getirmiştir.

Şimdiki Zamanın Sanat Dallarında ve Kitle İletişim Araçlarında Sunumu

Sanatsal üretimlerde ve kitle iletişim araçlarında "zaman"ın sanatçı tarafından algılanması, ürüne yansıtılması ve son olarak izleyici tarafından algılanması toplumsal, ekonomik ve teknolojik değişim ile dönüşümler çerçevesinde şekillenmiştir. Gerek değişim ve dönüşümlerle biçim değiştiren "zaman" algısı ve kullanımı, gerekse izleyiciyle buluşan ürünün doğası gereği "şimdiki zaman"ın aktarım biçimlerinin ele alınacağı bu bölümde kitleyle buluşan ürünlerde "zaman"ın ve özelliklede "şimdiki zaman"ın algılanması ve aktarımı üç açıdan ele alınmaktadır. Bunlardan ilki kitle ile buluşan ürünün yaratıcısı olan sanatçı ya da kişinin "şimdiki zamanı", ikincisi izleyiciyle buluşan ürüne konu olan kişi ya da nesnenin "şimdiki zamanı", üçüncüsü ise bu ürüne bakan kişinin "şimdiki zaman"ıdır.

Zamanın algılanışı ve yansıtılması, zamanı yansıtan ürünün doğasına göre şekillenmektedir. Yenişehirlioğlu (1993, ss.197-198), resim sanatında sanatçının içinde bulunduğu zaman ve mekânda göstermeye çalıştığı başka bir zamanı ve mekânı, sınırlandırılmış bir zaman ve iki boyutlu bir yüzey üzerine aktarma sürecinin tarihsel süreç içerisinde dönüşüm geçirdiğine değinir. Modernizm öncesi zamanı mitolojik ve dinsel zaman olarak ele almak mümkündür. Mitolojik zaman doğayla ilişkili olarak gece-gündüz döngüsü, mevsimlerin değişimi gibi etkenlerle ilişkilendirilir. Metafizik zaman ise Tek Tanrılı dinlerdeki Tanrı'nın, peygamberlerin ortaya çıkışı, yaşamları, ölümleri ve ahiretteki dirilme günü ile ilgili zamandır. Bu dönemdeki zaman anlayışı insandan bağımsız var olan, tanrının insan için oluşturduğu, değiştirilemeyen nesnel mutlak zamandır. Sanatçının yaşadığı zamanın dışında bir zamana işaret eden bu zamanın yansıtılmasında sanatçı açısından öznel bir şimdiki zaman ya da resmettiği şeyin şimdiki zamanıyla uyum gösteren bir şimdiki zamandan bahsetmek mümkün değildir.

Rönesans'la birlikte Tanrısal yani sonsuz zaman ve mekân anlayışı yerini gerçek mekânlara ve sonu olan bir zaman anlayışına bırakmış, ressamlar hayal dünyası yerine görsel bir evren yaratma ve dolayısıyla kendi kimliklerini eserlerine taşıma ortamı bulmuşlardır (Coşkun, 2006, ss.55). Bu dönemde yapılan Barok resimlerin temel özelliklerinden biri anlık görüntülerdir. 17. yüzyıl ressamlarından Vermeer, "Sütçü Kadın" resminde, kadının sütü dökme anını sabitleştirmiştir. Sütün resimdeki dökülüş süresi yani şimdiki zamanı, resmin yapıldığı andan (1658-1661 yılları arasında yapıldığı tahmin edilmektedir) gelecekte bilinmeyen bir zamana kadar uzanmakta ve gerçek hayattaki dökülüş sürecinden ayrılmaktadır. Tiziano'nun "İnsanlığın Üç Çağı" adlı resmi ise insanın çocukluk, gençlik ve yaşlılık çağlarını aynı yüzey üzerinde göstermektedir (Coşkun, 2007, ss.29-30). Tiziano'nun bu resminde Augustinus'un tabiriyle "geçmiştekilere ilişkin şimdiki zaman", "şimdikilere ilişkin şimdiki zaman" ve "gelecektekilere ilişkin şimdiki zaman" aynı tabloda hayat bulmaktadır. Coşkun'un da belirttiği gibi, Barok dönem resimleri bu örnekte görüldüğü gibi insanın yaşamsal döngüsünü gösteren örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde "Vanitas" adı verilen natürmortlarda zamanı ölçen aletler (masa, duvar, cep ve kum saatleri), halen yanan, sönmüş ama dumanı tüten mumlar, solmaya başlayan çiçekler, çürümek üzere olan meyveler, yaşam, ölüm ve yeniden doğuşu zaman çarkı içerisinde simgelemektedir (2006, s. 57).

Modernizmle birlikte zaman tanımlaması da dönüşüm geçirmiştir. Endüstri devrimi ve teknolojik gelişmeler birey açısından zamanı ölçülebilir, denetlenebilir ve planlanabilir bir kavram haline getirmiştir. 19. yüzyılda tarih bilincinin gelişmesi ile dinsel tarih dışında, ondan bağımsız bir tarihin ve zaman akışının var olduğu düşüncesi gelişmiştir. Buna ek olarak, romantizm akımı ile beraber sanatçının öznel iç dünyasına ait zaman ritmi olduğuna ilişkin anlayış ortaya çıkmıştır. Nesnel zaman kavramına ilişkin değişimin karşısında, sanatçının öznel zamanı ile nesnel zamanı yakalayabilme çabası içerisine girmesi modern sanatta ortaya çıkan üslupların temelini oluşturmuştur. 20. yüzyılın başından sonra ise, Braque ve Picasso'nun perspektif kullanımı ile Kübist Devrim ortaya çıkmıştır. Nesnelerin fiziksel olarak genişliği, yüksekliği ve derinliği ile üç boyutlu varlığına dördüncü boyut olarak zaman eklenmiştir. Bu yaklaşım, Einstein'ın görelilik kuramı ile ilişkilidir (Yenişehirlioğlu, 1993, ss. 198-203).

Resimde zamanın ifadesi olarak hareket ya da saatlere yer verilse de, zamanın değişik kullanımlarına rağmen resim sanatının yapısı gereği resmedilen şeyin şimdiki zamanını yansıtması mümkün değildir. Herhangi bir şimdiki zamanın ifadesi olan anın resmedilmesi, andan daha uzun bir sürece yayıldığından, resim ancak geçmişe ait bir zamanı ya da geleceğe ait bir öngörüyü betimleyebilir. Bu nedenle ressamın şimdiki zamanı, imgeleminde yayması Einstein'ın görelilik kuramında belirttiği gibi, zamanın esnetilmesi iken, yıllar sonra resme bakanın şimdinin geçmişine ilişkin algısı da Augustinus'un tabiriyle "geçmiştekilere ilişkin şimdiki zaman"ın (Augustinus, 1997, s.259) ifadesidir. Resmin şimdiyi yansıtması ise, Kant'ın zamanın sadece algıların ilişkilerinde var olduğu anlayışına uygun olarak resme bakanın kendi zihinsel sürecinde yarattığı şimdiki zamanla kendi öznel şimdiki zamanını kesiştirdiği ölçüde mümkündür.

Edebiyatla zaman kavramı arasındaki ilişkiye ait örneklere hem dünya hem de Türk edebiyatında rastlamak mümkündür. Ahmet Hamdi Tanpınar, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* adlı romanında nesnelleştirilmeye çalışılan zamanı irdelemeye çalışmaktadır. Tanpınar öznel zamanın önemine vurgu yaparak, görelilik kavramını öne çıkartmıştır. Bununla birlikte Köroğlu'nun değindiği gibi Tanpınar "Ne İçindeyim Zamanın" isimli şiirinde "Ne içindeyim zamanın, ne de dışında/yekpare geniş bir anın parçalanmaz akışında" mısralarında belirttiği gibi Bergson'un "süre" kavramına ilişkin sürekli akıp giden, parçalanamaz, öznel/içsel bir zaman anlayışına vurgu yapmıştır (1997, s.202).

Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, edebiyat ürünlerinin doğası gereği aktarılan konu ya da kişilerin şimdiki zamanının aktarılması mümkün değilken, aktaran yazar/şair ya da okuyanlar açısından "şimdiki zaman algısı" Bergson'un içsel zaman algısı yaklaşımına ve Kant'ın algıda şekillenen zaman anlayışına uygundur. Einstein'ın "Görelilik Kuramı"na uygun olarak şimdiki zamanı esnetirken, bu şimdiki zaman algısı gözlemcinin yani okuyucunun bakışına/hareketine ve tahayyül sürecine bağlı olarak biçimlenmektedir.

Zaman kavramının öne çıktığı bir diğer sanat dalı olan tiyatroda ise zaman ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki temsilin zamanı ve sahne zamanı -ki bu zaman ölçülebilen, matematik zaman-nesnel zaman olarak tanımlanabilir. Diğeri ise temsil edilen zamanda dramatik zaman yani öznel, iç zamandır. Bu da izleyiciye hissettirilmeye çalışılan ya da izleyicinin hissettiği zamandır. İzleyiciye hissettirilme sürecinde oyunculuktaki duraklamalar ve hızlanmalar etkiliyken, izleyicinin hissetmesinde kültürel özellikleri ve bireysel yaşanmışlıklar etkilidir (Pavis, 2000, ss. 185-186). Pavis'in de belirttiği gibi her ne kadar oyunun sergilenme sürecinde şimdiki zamana ilişkin bir nesnel zamandan söz edilse de oyunun yazıldığı süreç açısından bu şimdiki zamanı bir yandan da Augustinus'un "geçmiştekilere ilişkin şimdiki zaman"ı ile ilişkilendirilebilinir. Oyuncular ve izleyiciler açısından şimdiki zamanın algılanışının ise Bergson'un, Kant'ın ve Einstein'ın öznel zaman anlayışları çerçevesinde şekillendiğini söylemek mümkündür.

Fotoğraf makinesi ışıkla resmeder. Bu süreçte, nesneden yansıyan ışık, makinenin optiğinden geçerek yüzey üzerinde görüntüyü oluşturur. Görüntünün oluşma sürecinde, fotoğrafı çekilen nesnenin an'ı ile makinenin içinde resmedildiği an neredeyse aynıdır. Eş değişle fotoğrafı çekilen nesnenin şimdiki zamanı ile makinenin içinde oluşan görüntünün şimdiki zamanı neredeyse aynıdır. An'ı, o an'ın süresi içinde resmeden bir aygıt

olarak fotoğraf makinesi şimdiyi resmeden aygıt olarak değerlendirilebilir (Kılıç, 2008 s.109).

Fotoğraf sanatının ortaya çıkmasıyla zamanın yansıtılması da form değiştirmiştir. Şimdiki anı kaydetme özelliğine sahip olan fotoğraf sanatını, zamanı nesnelerin devinimleriyle ilişkilendiren Aristoteles'in zaman anlayışı çerçevesinde değerlendirmek mümkün görünmektedir. Fotoğraf, şimdiki anı kaydettiğine ve bu sayede geçmiş ile gelecek arasında bir sınır oluşturduğuna göre 'kaydetme anı' durdurulan şimdiki zamanın geçmiş ve gelecek arasında hem sınır hem de bağlantı olduğunu ileri süren Aristoteles'in zaman anlayışı çerçevesinde değerlendirilebilir.

Fotoğraf sanatı, fotoğraflanan anın ve fotoğrafçının şimdiki zamanının aynısını resmetmesine rağmen, fotoğrafa bakan kişinin şimdiki zamanını yansıtmamaktadır. Fotoğrafın çekilmesinin ardından yüzey üzerinde ortaya çıkan görüntünün şimdiki zamanı diğer sanatlardaki algılamaya benzer olarak sadece fotoğrafa bakan kişinin Bergson'un, Kant'ın ve Einstein'ın öznel yani hissediliş zamanı tanımlarıyla ilişkilidir. Buna ek olarak fotoğraf, Augustinus'un belleğimizdeki varlığıyla şimdiki zamanı anlamlandırmamıza ve geleceğe ilişkin öngörülerde bulunmamıza olanak sağlayan geçmiş zaman imgelerine ilişkin düşünceleriyle ilişkilendirilebilir Bu çerçevede fotoğrafa bakan kişi açısından resmedilen nesne ya da kişinin "geçmiştekilere ilişkin şimdiki zaman" kavrayışı ile "şimdikilere ilişkin şimdiki zaman" algılaması ve "gelecektekilere ilişkin şimdiki zaman" çıkarımı yapması mümkündür.

Hareketli görüntüyü kaydetme teknolojisine sahip olan sinema sanatında da zaman ve dolayısıyla şimdiki zaman kavramı oldukça önemlidir. Lotman'ın belirttiği gibi sinema başlangıcından günümüze kadar sahip olduğu özellikler ve olanaklar çerçevesinde değişik teknikler kullanarak düşlemin, anıların ve özgün olmayan dolaysız konuşmanın yansıtılması çabasıyla bir araç bulmaya çalışmıştır. Bugün ise, şimdiki zamanın araçlarıyla çeşitli edimsel zamanları ve reel kip aracılığıyla gerçek dışı bir olguyu yansıtmak için zengin bir deneyime sahiptir (1986, s.112).

Filmde görüntüler birbirini izleyen durağan fotoğraf karelerinden oluşur. Durağan fotoğraf karelerinin görüntüye dönüşme sürecinde hareketin sadece bir yanılsama olduğunu ileri süren Zeno, hareket kuramı çerçevesinde hareket halindeki bir okla açıklamıştır. Zeno, okun bir noktadan başka bir noktaya ulaşma sürecinin kesintisiz bir hareketle olmadığını ileri sürmüştür. Çünkü hareket halindeki ok aslında durgun durumlardan oluşmaktadır. Bu nedenle sonsuz bir yol üzerinde hareket eden nesne, temelde birbiri ardına eklenen durgun, donuk noktalardan oluşmaktadır (Kılıç, 2003, s.79).

Sinema söz konusu olduğunda görüntülerin şimdiki zamanının yanı sıra alımlamanın doğası gereği karmaşık bir zamansallık söz konusudur. Kurmaca filmde anlatı ve olayların gelişiminin zamanı ile alımlamanın zamanı birbirleriyle yakın olsa da, altta yatan olanların zamansal sürekliliği, anlatısal zamanın sürekliliğinden farklıdır. Bu süreçte zamanın daralması ve genişlemesi aracılığıyla yaratılan dramatik yapının izleyiciler üzerinde yarattığı farklı duygusal etkiler farklı zaman algılarına neden olacaktır (Biro, 2011, s.51). Bu nedenle görüntüler açısından kaydedildikleri andan itibaren geçmiş zaman söz konusuyken, anlatıyı oluşturan sanatçı ve izleyici açısından Einstein'ın zamanın göreli

algılanışı teorisine uygundur. Filmin yarattığı farklı uylaşımlar ve doğası gereği zaman da sıçramalara imkân vermesi filmdeki şimdiki zaman ile izleyicinin şimdiki zamanı arasında Bergson'un sezgilerle hissedilen öznel zamanı yaklaşımına, Kant'ın algıların etkilediği zaman düşüncesine ve Augustinus'un "geçmiştekilere ilişkin şimdiki zaman", "şimdikilere ilişkin şimdiki zaman" ve "gelecektekilere ilişkin şimdiki zaman" teorisine uygun bir zaman algısını ortaya çıkartmaktadır.

Hareketli görüntüyü oluşturan ışıklı noktacıkların izleyiciyle buluştuğu ekran, yalnızca bir yüzey üzerinde nesnelerin yönlendirilmesi ya da yüzeyin sınırlandırılması değildir. Ekranın sınırlı yüzeyi içinde oluşan hareketli görüntüler, en küçük parçacığından bütününe kadar zaman sürecini içerir (Kılıç, 2003, s.71). Zettl, elektronik görüntüde oluşan hareketin kesintisiz ilerlediğini bu nedenle, hareketli görüntüyü başlangıç ve bitiş noktası arasında kesintisiz hareket eden bir bütün olarak tanımlayan Bergson'un zaman kuramıyla ilişkilendirir ve bu özelliğinden ötürü bizim şimdi bilincimizi ifade ettiğimiz son aletin televizyon olduğunu belirtir. Televizyonun bir olayın kendi şimdiki zamanında devam ederken sınırsız ölçüde dağınık bir kişi sayısına ulaşmasını, açıklanmasını ve yoğunluğun deneyimlenmesini sağladığını belirtir (Zettl, 1973, ss.253-245).

Video sanatı açısından değerlendirdiğimizde ise Baker video sanatının doğaya öykündüğüne değinir. Bu öykünme doğanın malzemesine değil iç zamanın yapısına yöneliktir. Videoda bir hareket diğerine bağlanmaz, imajlar irrasyonel kesmeler aracılığıyla birbirine bağlanır. Bu nedenle izleyiciye sunulan doğrusal bir imaj değil zamanın imajıdır. Hareketten türemeyen bu zaman video zamanının kendisidir. Elektronik görüntüde ortaya çıkan şimdiki zaman algısı şimdiye kadar ele aldığımız diğer görsel işitsel sanatlardakilerden farklıdır. Elektronik görüntü farklı mekânlarda meydana gelen olayları aynı ekranda ve kendi şimdiki zamanlarına paralel olarak sunabilmekte ve izleyici açısından yeni bir şimdi yaratabilmektedir. İzleyici daha sonra bu şimdiyi kendi öznel zamanıyla ilişkilendirmektedir (2011, s. 38).

Yukarıda açıklndığı üzere, zamanın ve özellikle de şimdiki zamanın sanat yapıtları ve kitle iletişim araçlarının ürünlerindeki yansıması ve algılanması ürünün doğasına ve üretim zamanının toplumsal koşullarına göre farklılık göstermektedir. İçerisinde yaşadığımız yüzyılda iletişim ve teknoloji alanındaki gelişim ve dönüşümler ise yaygın ve sık kullanımıyla bireylerin hayatında önemli bir yere sahip olan İnternet ile şimdiki zaman ilişkisinin ele alınmasını önemli kılmıştır.

İnternet ve Şimdiki Zaman

21. yüzyılda teknolojik gelişmeler sonucunda gelinen nokta ülkeler arasındaki sınırları ortadan kaldırırken, tek tek bireylerin de yaşamlarında köklü değişimlere neden olmuştur. Sanayi sonrası toplum kuramı ile ilgili önemli görüşler öne süren ve günümüz toplumunu "enformasyon toplumu" olarak nitelendiren Bell, bu yeni toplumun enformasyona ulaşma, işlemden geçirme ve dağıtma konusundaki yeni metotlar ile tanımlanıp, adlandırılabileceğini ileri sürmektedir. Sanayi toplumunu mal üretimine dayalı bir toplum olarak değerlendiren Bell, sanayi sonrası toplumun da enformasyon toplumu olduğunu belirtir ve bu enformasyon toplumunun bilgisayar ile telekomünikasyonun patlayıcı eşyönelimi sonucunda ortaya çıktığını savunur (Kumar, 2004, s.15, ss.22- 24).

Enformasyon teknolojisindeki devrim niteliğindeki gelişme mekân ve zamanı yüzünü geleceğe dönmüş yeni bir dünya kuracak şekilde sıkıştırır. Kumar'ın da aktardığı gibi Bell yaşanan bu dönüşümü şöyle ifade etmektedir:

Geçmişte toplumları bir arada tutan toprağa dayalı politik ve bürokratik yetkeler ve/ veya tarih ve gelenekti. Sanayicilik doğanın ritim ve temposunun yerine makinenin hızını koyarken, mekânı ulus devletle sağlama bağlamıştı. Saat ve demiryolu tarifesi sanayi çağının simgeleridir. Bunlar zamanı saatler, dakikalar ve saniyeler olarak ifade eder. Enformasyon çağının simgesi olan bilgisayar milyarda bir saniye içinde, binlerce mikro saniye içinde düşünür. Bilgisayarın yeni iletişim teknolojisiyle bir araya gelmesi modern topluma kökten yeni bir mekân-zaman çerçevesi sunar. (2004, s. 24).

İletişim kuramcısı McLuhan da teknolojik belirlenimcilik görüşüyle medya teknolojilerinin, toplumda bireylerin nasıl düşüneceğini, hissedeceğini, hareket edeceğini ve/ veya toplumun biçimini ve çalışmasını şekillendireceğini belirtir. Akla gelecek her şeyin araç olduğunu ve aracın da insanların uzantısı olduğunu ileri süren McLuhan teknolojinin toplum üzerindeki etkisini de, araç kullanımının niceliksel çokluğuna odaklanan bir yaklaşımla savunmaktadır. McLuhan, yeni iletişim teknolojilerinin dünyayı "global köye" çevirdiğini, bu nedenle bir köyde bir arada yaşıyor gibi birbirinden haberdar olan insanların bütün dünyayı bir bütün olarak algılayacaklarını ileri sürmüştür (Alemdar, 2005, s.142-143).

Teknolojik gelişmeler sonucunda telgraf, telefon, çağrı cihazları, radyo, televizyon, uydular ve İnternet bilgi aktarımında ve kişilerarası iletişimin sağlanmasında kolaylık sağlamıştır. Özellikle İnternet'in yaygınlaşmasıyla, insanların Anderson'un *"hayali cemaatler"* dediği yeni bir kamusal alanda konumlandıklarını söylemek mümkündür. Bugün modern demokratik seçimler, Dünya Kupası futbol maçları, kraliyet törenleri eşzamanlı olarak geniş kitlelerce izlenebilmektedir. Sinema ve televizyonun birbirlerini hiç tanımayan milyonlarca insana aynı verileri ve/veya ideolojileri iletmesinin de ötesinde bugün televizyon ya da film izleme eylemi bile İnternet üzerinden gerçekleşmekte, farklı coğrafyalardan birbirlerini hiç tanımayan ya da tanışma şansları olmayan insanlar aynı iletiye eşzamanlı olarak erişebilmekte, sosyal ağlarda tanışma ya da herhangi bir konu üzerine tartışma olanağı bulabilmektedir.

Teknolojik açıdan güçlü bir yenilik selinin göstergesi olan dijital dünya, dijitalleşmiş mesajları alan ve ileten İnternet aracılığıyla algılarımızı, düşüncelerimizi ve düşünme biçimlerimizi dönüştürmektedir. Görüntüleri ve yazılı metinleri ileten İnternet, bir yandan kullanıcıların ortak iletişimde bulunmalarını sağlarken, diğer yandan da evrensel bir kütüphane gibi bireylerin herhangi bir konudaki merakını gidermeye yardımcı olmaktadır. İnternet'in; 1) tamamen pratik işlev 2) eğlenmeye yönelik işlev 3) eğitsel, kültürel işlev olarak tanımlanabilecek üç temel işlevi vardır (Sartori, 2004, ss.39-40). Bir eğlence ve boş vakit geçirme aracı olarak İnternet'in toplumları taşıdığı/getirdiği noktada bilim insanlarının avcı toplayıcı toplumlar, göçebe toplumlar, tarım öncesi toplumlar, tarım toplumları, endüstriyel toplumlar olarak yaptıkları ayrıma "dijitalleşmiş toplum/ bilgi toplumu" tanımının getirilmesi olası görünmektedir. Yeni medyanın bireylerin hayatlarına girmesiyle birlikte geleneksel medya (gazete, radyo, televizyon, sinema) ile kurulan ilişkide dönüşüm geçirmiştir. Binark'ın (2007, ss.21-22) belirttiği üzere, yeni medyayı,

geleneksel medyadan ayıran temel özellikler multimedya biçemine sahip olması ve etkileşimli olmasıdır. Yeni medyanın sahip olduğu multimedya biçemselliği, telekomünikasyon, veri iletimi, kitle iletişimi gibi farklı iletişim boyutlarıyla ses, imge, metin ve sayısal veri gibi farklı ve çok sayıda veriyi bir araya getirebilmektedir. Bu özellik geleneksel medya araçlarının bireysel özelliklerine tek bir kanaldan erişebilmemize fırsat tanımaktadır. Yeni medyanın etkileşimsellik özelliği ise, dijital kodlama sistemleri sayesinde çok miktarda enformasyonun aktarılabilmesine ve kullanıcıların geri bildirimde bulunabilmelerine olanak sağlamaktadır. Böylelikle geleneksel medyanın sınırlı düzeyde imkân tanıdığı etkileşimli iletişim süreci yeni medya da karşılıklı, çok katmanlı ve eş anlı bir şekilde gerçekleşebilmiştir.

Yeni medyanın geleneksel medyadan farklı olarak sağladığı olanaklardan bir diğeri eş zamansız iletişime ek olarak eş zamanlı iletişime de olanak tanımasıdır. Eş zamansızlık özelliği ile bireyler geleneksel medyaya benzer olarak farklı zaman dilimlerinde iletişim kurabilmektedirler. Eş zamanlı iletişim ise (sohbet, sanal konferans, çevrimiçi ders vb.) geleneksel medyadan farklı olarak farklı zaman ve mekânlardaki kullanıcıların eş zamanlı iletişim ve etkileşimine olanak tanımaktadır. Bu iletişim sürecinde yeni medyanın kitlesizleştirme özelliği sayesinde bireyler hem gönderici hem de alıcı konumdayken seçici davranabilmekte, daha homojen diğer bir ifade ile amaca ve isteğe uygun seçimler yapıp, hedefler belirleyebilmektedirler. Bu özelliklerine ek olarak yeni medyanın bir diğer özelliği ise, www üzerine kurulu yapısal bir oluşum olan hipermetin özelliğidir. Bu özellik sayesinde metinsel enformasyon türleri arasındaki bağlantılar kullanıcılara metinler arasında geçiş yapma olanağı sağlamaktadır. Diğer bir ifade ile bir ülkenin dışişleri bakanının yaptığı açıklamayı okurken bağlantısı verilmiş başka bir habere geçiş yapabilmektedir (Gülnar ve Balcı, 2011, ss.73-78). Teknolojinin gelişimi, kişisel bilgisayarların, laptopların, tabletlerin, akıllı telefonların ve dolayısıyla İnternet kullanımının yaygınlaşması zaman kavramının dönüşüme uğramasına neden olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde gerek geçen gün, ay ya da yılların, gerekse çalışanların ücretlerinin belirlenmesinde bir ölçek olan zaman günümüzde her zamankinden daha büyük önem arz etmektedir. İnternet ya da Castells'in tanımıyla "ağ toplumu" zamanın çizgisel, geri çevrilemez, ölçülebilir, öngörülebilir olduğuna ilişkin bakış açısını parçalamıştır. Bu süreçte zamanın, yalnızca toplumsal farklılıklar bağlamında göreli bir zaman algısı ya da zamanın geri çevrilmesine ilişkin miti doğrulayan bir zaman olduğunu söylemek mümkün değildir. Ağ toplumunda zaman; kendi kendini korurken kendi kendine genişlemeyen, döngüsel değil rastlantısal, tekrarlanmayan, aniden olan ve sonsuz bir evren yaratmak için birbirine karışan bir zamandır. Ağ toplumunun zamanı, varoluşunun bağlamlarından kaçan ve her bağlamın hep mevcut olana biçtiği değeri alabilmek için teknolojiyi kullanan zamansız zamandır (2008, ss. 575-576).

İnternet üzerinden kurulan yeni iletişim sisteminde, yerellikler, kültürel, tarihsel ve coğrafi anlamlarından kopmakta ve sonrasında işlevsel ağlar ya da imaj kolâjları olarak tekrardan birleşmektedir. Bu süreçte geçmiş, şimdi ve gelecek aynı mesaj içinde birbirleriyle etkileşim içinde olabilecek şekilde programlandığında zamanlar silinmekte, *akışların uzamı* ve *zamansız zaman* tarihsel olarak aktarılmış temsil sistemlerinin çeşitliliğini kapsayan ve aşan yeni bir kültürün temellerini oluşturmaktadır (Castells, 2008,

ss.501-607). Bu yeni kültürün oluşumunda bireyler İnternet'in kendilerine sunduğu her türlü veriye eşzamanlı olarak ulaşabilmektedirler.

İnternet'in sağladığı eşzamanlılık algısına örnek olarak YouTube'un World View etkinliği çerçevesinde dünyanın dört bir yanına seslenen ve gelen (farklı zaman ve mekândan bireylerden gelen) soruları yanıtlayan devlet başkanlarının, Barack Obama, Abdullah Gül gibi Cumhurbaşkanlarının, önemli devlet adamlarının ve/veya ünlülerin konuşmalarını vermek mümkündür. Bu konuşmaların yanı sıra yine farklı coğrafyalardaki bireyleri aynı platformda birleştiren sosyal mecralar onlara eş zamanlı olarak tanışma, sohbet etme, yorum yapma, bilgi edinme, öğrenme, uzman desteği alma, örgütlenme, çevrimiçi grup-topluluk ve cemaatlere katılma imkânı tanımaktadır. Bu özellikleri ile dünyanın dört bir yanından farklı şimdiki zamanı yaşayan insanlar İnternet'in şimdiki zamanında eş zamanlı ve etkileşimli iletişime olanak bulmakta, mekândan bağımsız bir arada hissedebilmektedirler.

Eş zamanda etkileşimli iletişime örnek olarak web sitelerinin (kurum ve kuruluşların, satış sitelerinin), canlı destek hizmetlerini de vermek mümkündür. Vatandaşların, kullanıcıların ve müşterilerin soru, sorun, kaygı ve beklentilerini çözmeye yönelik olan bu uygulama da eş zamanlı iletişimde ortak bir şimdiki zaman deneyimi sunmaktadır. Bununla birlikte yaşadığı sorun etkisiyle gerilmiş ve dolayısıyla öznel şimdiki zamanı ameliyathane kapısında beklerken geçen beş dakikanın bir saat gibi hissedilmesine benzer olarak daha yavaş geçmekte olan kullanıcının, nesnele daha yakın bir şimdiki zamanı hissetmesine destek olmaktadır.

İnternet'in eşzamanlılığına ilişkin örnekleri toplumsal hareketlerde de görmek mümkündür. Mısır'da yaşanan 'Mübarek Devrimi'nin örgütlenme süreci bunlardan bir tanesidir. Bu süreçte Mısır'daki muhalif gruplar, Facebook ve Twitter'ı bir iletişim aracı olarak kullanmış ve büyük bir örgütlenme ile hareket sağlamıştır. Buna ek olarak diğer bir örnek de yakın zamanda ülkemizde yaşanan Gezi Parkı protestoları esnasında İnternet'in kullanılış biçimidir. Protestolar ve bu protestolar esnasında emniyet birimlerince uygulanan şiddet geleneksel medya organlarının neredeyse tamamında yer almamasına rağmen sosyal medya kullanıcıları "Ustream" uygulaması aracılığı ile yaşananları eş zamanlı olarak geniş kitlelere ulaştırmışlardır. Yine bu süreçte bireyler içerisinde bulundukları durumları, yapılacak olan protestoları, herhangi bir duruma ilişkin tepkilerini ve/veya desteklerini sosyal paylaşım sitelerinden geniş kitlelere eş zamanlı olarak ulaştırarak bireysel olanı kolektif hale getirmeyi başarmışlardır.

Bilgisayar teknolojileri ve İnternet dijital oyunlarla dünya çapında çok sayıda bireyin geleneksel oyun oynama biçimlerini de dönüşüme uğratmıştır. Binark'ın (2007, ss.28-29) belirttiği gibi dijital oyun dünyası teknolojik donanım ve ağ bağlantısına göre konsol oyunları, PC oyunları ve çevrimiçi oyunlar olarak sınıflandırılır. Oyuncu katılım sayısına göre tek kişilik ya da çoklu oyuncularla oynanan dijital oyunlarda oyuncu dijital oyunun zamanı ve uzamına bağlanmaktadır. Bu süreçte özellikle çoklu oyunculu dijital oyunlar kullanıcılarına eş anlı etkileşim olanağı tanımaktadır. Dijital oyunlarda dijital oyunun zaman ve uzamındaki oyuncunun şimdiki zamanı ile oyunun içerisinde var olan öykünün şimdiki zamanı neredeyse aynıdır. Çünkü oyunun gidişatı oyuncunun müdahaleleriyle belirlenmektedir. Çoklu oyunculu dijital oyunlarda ise bireylerin oyuna ilişkin

öznel zaman deneyimleri birbirini etkilemekte, nesnel zaman harici oyuncuların birlikte deneyimledikleri kolektif öznel bir zamandan bahsetmek mümkün olabilmektedir.

İnternet bireylerin geleneksel medya metinleri ile ilişkileri sürecindeki (sinemada film izleme, televizyon izleme, radyo dinleme, gazete okuma) zaman deneyimlerini de dönüştürmüştür. Bireyler evde yalnız ve dolayısıyla kendi öznel zaman deneyimleriyle izledikleri televizyon programlarını, dizileri ve filmleri günümüzde internet üzerinden çevrim içi ve/veya müdahale ederek (kaydetme, durdurma, atlama) izlemekte, özellikle Twitter hashtagleri aracılığıyla bireysel deneyim, yorum ve algılamalarını kolektif hale getirebilmektedirler.

Bu örnekler çerçevesinde İnternet'in sağladığı eş zamanlılığı ve/veya İnternet'in kendi şimdiki zamanını zaman kuramları açısından ele almak mümkündür. Günümüzde İnternet'in bilgi depolamaya tanıdığı olanakla bireyler, tarihsel sürece ilişkin bilgide ileri ya da geri gitme imkânı bulmakta, veriler arasında geçiş yapabilmekte ve birçok toplumun kaderini değiştirmiş olan bir savaşa, olaya, bireylere ilişkin bilgileri farklı kaynaklardan elde etme şansını yakalamaktadırlar. İnternet'in bu özelliğini kendi zaman kavramsallaştırmasında şimdiki zamana vurgu yapan ve geçmiş zamanın ise belleğimizdeki varlığından ibaret olduğunu ileri süren Augustinus'un zamana ilişkin görüşleri çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Bu süreçte, internet Augustinus'un ifadesiyle bellek görevi görmekte ve geçmiştekilere ilişkin şimdiki zamana ait bilgilere, şimdikilere ilişkin şimdiki zamanda ulaşmamıza ve yeniden yorumlayarak gelecektekilere ilişkin şimdiki zamana dair çıkarımlar yapmamıza olanak tanımaktadır. Buna ek olarak dijital oyunlarda oyun evreninde hissedilen zamanda yine Augustinus'un şimdikilere ilişkin şimdiki zaman tanımına uygun görünmektedir.

Castells İnternet'in hem ebedi hem de geçici olan bir kültür sunduğuna değinir. İnternet tarihsel sürece ilişkin bilgide ileri ya da geri gitme imkânı sağladığı yani sistemli bir düzensizlik sağladığı, sıkıştırıldığı ve/veya anlık olma amaçlandığı için yani zamanın farksızlaştırılması mümkün kılındığı için ebedidir. Ancak İnternet'te yer alan bilgilere ilişkin düzenlemenin belli bir kültürel kurgunun güdümünde olması onu geçici kılmaktadır. (2008, s. 610). Sonuç olarak İnternet hem anlık ve ani olmakla şimdiki zamanın şimdisine, hem de ebedi olmakla Augustinus'un tabiriyle "geçmiştekilere ilişkin şimdiki zaman"ı, "şimdikilere ilişkin şimdiki zaman"ı ve "gelecektekilere ilişkin şimdiki zaman"ı bir arada deneyimlemeye olanak tanımaktadır. İnternet'in hem geçici, hem de ebedi olması zaman tanımlaması açısından Aristoteles'in hareketin öncelik ve sonralık sayısıyla anlam bulan zaman kavramsallaştırması ile uyuşmamaktadır. Çünkü İnternet'teki hareket Aristoteles'in ifadesindeki fiziksel hareketle ilişkili değildir. Verilerde yer alan hareket izleyicilerin kayıt edebildiği, durdurabildiği ya da atlamalar yapabildiği bir müdahaleye izin verdiği için zamana da müdahale söz konusudur.

İnternet'in bireylerin mekândan bağımsız olarak eş zamanlı etkileşimine olanak tanıyan kimi özellikleri göz önünde tutulduğunda, İnternet'te deneyimlenen zamanın araya mekân fikrinin sokulmadığı sezgisel zamanın gerçek zaman olduğuna vurgu yapan Bergson'un yaklaşımına uygun olduğu görünmektedir. Ek olarak, Bergson'un süreye ilişkin düşüncelerinde vurguladığı gibi içsel sürede geçmiş ve geleceğin bir birine eklenmesi söz konusu olduğundan bireylerin, İnternet'in sunduğu şimdiki zamanı ve hatta

internette etkileşimli iletişim kurdukları anda deneyimledikleri şimdiki zamanı, kendi bilinç süzgeçlerinden geçirerek kendi yaşanmışlıkları, çerçevesinde farklı algılayabilmeleri yorumlamaları mümkündür. Bu durumun aynı zamanda, zamanın nesnel dünyadan bağımsız olarak bireylerin bilincinde var olduğunu ileri süren Kant'ın algılarla algılanan zaman yaklaşımına da uygun olduğunu söylemek mümkündür.

İnternet'in zamansal açıdan ileri ve geri gitmeyi sağlamasını ve bireylere ait bütün şimdileri kendi şimdiki zamanı içerisinde sunabilmesini Einstein'ın "görelilik teorisi"yle de açıklamak mümkündür. Zamanda yolculuk yapmanın mümkün olduğunu ileri süren Einstein'ın, zamanın göreli olarak algılanması nedeniyle tam bir eşzamanlılıktan bahsedememe şeklindeki iddiasını, İnternet açısından ele aldığımızda İnternet'in gönderdiği iletiler ya da karşılıklı etkileşim esnasında kurulan iletişimin eş zamanlı olduğu söylenebilir. Ancak İnternet'in ayrı ayrı şimdiki zamanları kendi şimdisi içerisinde yeniden kurgulaması ve bunun tekrar bireyler tarafından algılanması Einstein'ın görelilik kuramına uygun olarak farklılık gösterebilmektedir.

Sonuç Yerine

Zamanın ve şimdiki zamanın ne olduğuna, deneyimlenme ve/veya algılanma biçimindeki farklılıklara ilişkin tanım ve yorumlar tarihsel süreç içerisinde değişiklik göstermekle birlikte özellikle, şimdiki zamanın sanatsal ürünler ve kitle iletişim araçları aracılığıyla deneyimlenmesi (üretim, yansıtma ve algılanma sürecindeki ilişkisi) ürünün doğasına göre de farklılık göstermektedir. Tarihsel süreçte yeni enformasyon 0ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler hayatımıza ilişkin maddi ve manevi algı, deneyim ve pratiklerimizi de etkilemiş, değiştirmiş, dönüştürmüştür. Günümüz koşullarında tabletler ve akıllı telefonlar aracılığıyla her an ulaşabildiğimiz İnternet ise bireylere görece daha özgür, etkileşime olanak tanıyan, zaman ve mekândan bağımsız bir alan sunmaktadır. Günümüzde enformasyona ve habere ulaşma, sosyal ağlarda diğer bireylerle tanışma, sohbet etme, bilgi alışverişinde bulunma, tartışma, çevrimiçi olarak dizi ya da televizyon programları izleme, (izlerken durdurma, kaydetme, ileri-geriye gitme) sinemada henüz gösterime dahi girmemiş olanlarda dâhil olmak üzere film izleme, çevrimiçi olarak birçok kişinin katıldığı oyunları oynama gibi birçok eylemi gerçekleştirerek gün içerisinde zamanlarının büyük bir kısmını İnternet başında geçiren bireylerin sayısı azımsanamayacak kadar fazladır.

Şimdiki zamanın yansıtılması, deneyimlenmesi ve algılanması, etkileşimli iletişime olanak tanıyan ve hem bireysel hem de kitlesel bir araç olan İnternet'in doğasına ve bu şimdiki zamanı algılayan bireylerin farklılığına uygun olarak şekillenmektedir. Bireyle dış dünya arasındaki zamansal-mekânsal perdeyi ve dolayısıyla sınırları ortadan kaldıran İnternet, farklı zaman-mekânlara ilişkin şimdiki zamanları kendi şimdiki zamanında sunma özelliğine sahiptir. Bu süreçte kurulan canlı bağlantıların ve yayınlanan canlı görüntülere konu olan kişi ya da nesnelerin şimdiki zamanı ile İnternet'in şimdiki zamanı ve iletilere maruz kalan birey ya da kitlelerin şimdiki zamanı neredeyse aynıdır. Ancak, bu şimdiki zamanı algılama ve kendi bilinç süzgeçlerinden geçirerek değerlendirme, bireylere göre farklılık gösterebilmektedir. Bu özellikleri göz önünde bulundu-

rulduğunda çalışmada da açıklandığı üzere, İnternet'in şimdi zamanını farklı düşünürlerin özellikle şimdiki zamanın şimdisine dair yorumlarıyla ilişkilendirmek mümkündür. Bunlardan ilki Augustinus'un şimdiki zamana ilişkin görüşleridir. Bu süreçte, İnternet Augustinus'un ifadesiyle bellek görevi görmekte ve geçmiştekilere ilişkin şimdiki zamana ait bilgilere, şimdikilere ilişkin şimdiki zamanda ulaşmamıza ve yeniden yorumlayarak gelecektekilere ilişkin şimdiki zamana dair çıkarımlar yapmamıza olanak tanımaktadır. Ek olarak dijital oyunlarda oyun evreninde hissedilen zaman da Augustinus'un şimdikilere ilişkin şimdiki zaman tanımına uygun görünmektedir. İnternet ve şimdiki zaman ilişkisi Bergson'un sezgisel zaman anlayışında öne sürdüğü gibi içsel zamanda geçmiş ve geleceğin birbirine eklemlenmesi ile farklı algılamalara da olanak tanımaktadır. İnternetin zamansal açıdan ileri ve geri gitmeyi sağlaması ve bireylere ait bütün şimdileri kendi şimdiki zamanı içerisinde sunabilmesi de Einstein'ın "görelilik kuramı"yle örtüşmektedir.

Bu noktada farklı coğrafyaları tek bir şimdiki zamanda birleştirmesi itibariyle saat aracılığıyla belirlenen nesnel bir şimdiki zamandan ziyade İnternet'in şimdiki zamanı, bireysel şimdiki zamanları kolektif şimdiki zamana dönüştürmüştür. Bununla birlikte bu şimdiki zaman bireylere bilinç halleri arasında geçişe izin veren sezgisel bir zaman algısı da tanımaktadır. Zamanla baş etmenin öneminin arttığı günümüzde geleneksel tanım ve deneyimlerden farklı olarak İnternet'in zamanı algılamamız ve deneyimlememizde yarattığı dönüşümün analizi önem kazanmaktadır.

Kaynaklar

Alemdar, İ. E. (2005). *Öteki Kuram*. Ankara: Erk.

Aristoteles. (1996). Fizik. *Zaman Kavramı* (ss. 8-41). (S. Babür, Çev.) Ankara: İmge.

Augustinus. (1997). *İtiraflar*. (D. Pamir, Çev.) İstanbul: Temuçin.

Baker, U. (2011). Minör-düşünce: zaman-imaj veya video-imaj: Godard, Bresson, Tarkovski. içinde E.Berensel (Der.) *Beyin Ekran*. İstanbul: Birikim.

Binark, M. (2007). Yeni medya çalışmalarında yeni sorunlar ve yöntem sorunu. içinde M.Binark (Der.) *Yeni Medya Çalışmaları.* (ss. 21-44). Ankara: Dipnot.

Biro, Y. (2011). *Sinemada zaman ritmik tasarım; türbülans ve akış.* (A. C. Altunkanat, Çev.) İstanbul: Doruk.

Callender, C. ve Edney, R. (2011). *Zaman saatin neyi ölçtüğünü anlamak için çizgibilim.* (K. Kutlu, Çev.) İstanbul: NTV Yayınları.

Castells, M. (2008). *Ağ toplumunun yükselişi* (Cilt 1). (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma.

Coşkun, N. (2007, Eylül 18). An ile sonsuzluğun resimleri, *Anadolu Sanat Dergisi*, 29-32.

Coşkun, N. (2006, Şubat). Resmin değişen ifadesi ve mekânla ilişkisi, *Anadolu Sanat Dergisi*, ss.55-61.

Davies, P. (2003). *Bir zaman makinesi yapmak.* (A. Ergenç, Çev.) İstanbul: Gelenek Yayıncılık.

Einstein, A. (1997). *Özel ve genel görelilik kuramı üzerine.* (A. Yardımlı, Çev.) İstanbul: İdea.

Gülnar, B. ve Balcı, Ş. (2011). *Yeni Medya ve Kültürleşen Toplum.* Konya: Literatürk Yayınları.

Heidegger, M. (1996). Zaman kavramı. *Zaman kavramı* (ss. 56-102). (S. Babür, Çev.) Ankara: İmge.

Kılıç, L. (2008). *Fotoğraf ve Sinemanın Toplumsal Tarihi*. Ankara: Dost.

Kılıç, L. (2003). *Görüntü Estetiği.* İstanbul: İnkılap.

Köroğlu, E. (1997). Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Zaman Anlayışı, *Cogito* Zaman Özel Sayısı (11), ss.201-224.

Kumar, K. (2004). *Sanayi Ssonrası Toplumdan Post-Modern Ttopluma.* (M. Küçük, Çev.) Ankara: Dost.

Lotman, Y. M. (1986). *Sinema Estetiğinin Sorunları Filmin Semiotiğine Giriş.* (O. Özügül, Çev.) İstanbul: De.

Pavis, P. (2000). *Gösterimlerin çözümlemesi tiyatro, dans, mim, sinema.* (Ş. Aktaş, Çev.) Ankara: Dost.

Sartori, G. (2004). *Görmenin İktidarı Homo Videns: Gören İnsan.* (G. B. Ulukan, Çev.) İstanbul: Karakutu.

Sofuoğlu, H. (2004). *Düşüncenin sinematografik yapısı hareket-zaman ve görüntü.* Eskişehir: Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı Yayınları.

Toprakkaya, A. (2007). Kant'ın eserinde zaman kavramı'nın analizi*, Kaygı: Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi*, ss.35-40.

Yenişehirlioğlu, F. (1993, Aralık 1). Resimde zaman ve mekân kavramı, *Anadolu Sanat Dergisi,* ss.197-205.

Zettl, H. (1973). *Sight sound motion: applied media aesthetics.* California: Wodsworth Publishing Company.

Özet

Zaman Kavramına Kuramsal Yaklaşımlar ve İnternet'te Şimdiki Zaman Olgusu

Tarihsel süreç içerisinde zaman, daima bireylerin hayatında tartışmasız öneme sahip olmuştur. Yirmibirinci yüzyılda iletişim ve enformasyon teknolojileri alanında yaşanan gelişmeler, bireylerin gündelik yaşamında İnternet kullanımını arttırmış, bu süreçte zamana ilişkin kullanım ve algılamalar da dönüşüm geçirmiştir. Bu çalışmada, zamana ilişkin algılamalardaki değişimden hareketle, öncelikle zaman kavramına ilişkin kuramsal yaklaşımlar üzerinde durulmuş ve kitle iletişim araçlarında şimdiki zamanın algılanmasına ilişkin tartışmalara yer verilmiştir. Yapılan bu değerlendirme sonucunda farklı mekânlara ve/veya bireylere ilişkin şimdiki zamanı kendi şimdiki zamanında birleştiren İnternet'in iletileri ve özellikleri çerçevesinde sunduğu şimdiki zamana ilişkin farklı yorumlara imkân tanıdığı görülmüştür.

Anahtar sözcükler: Zaman, Şimdiki Zaman, İnternet

Abstract

Theoretical Approaches on The Time Concept and Present Time Phenomenon on The Internet

The time always has indisputable importance in individual's life in the historical process. Developments in communication and information technologies in the twenty first century have increased the usage of Internet everday life, and the perception of the time has also been transformed in this process. In this study, theoretical approaches on the time concept are initially discussed based on the perception of present time in mass communication by taking into account alterations of perceptions on the time. Then, interrelationship between the İnternet and present time is discussed. At the end, following this evaluation, this paper argues that Internet combines the present time of different locations and/or individuals in its present time enables different interpretations for the present time via different messages and characteristics.

Keywords: Time, Present Time, Internet